

Fundamenteel

&

Dood in de Polder

Jaap Plaisier

Fundamenteel

&

Dood in de Polder

2019 Brave New Books

© 2019 Jaap Plaisier
ISBN 9789402127447

*A thought that sometimes makes me hazy:
Am I – or are the others crazy?
Albert Einstein*

Omdat je zo aandringt. Alhoewel ik 'r niet vrolijk van word, net zomin als ik overtuigd ben van het nut ervan. Maar jij wilt het graag, hè? Ik doe het voor jou! Dus zak onderuit. Allereerst de samenvatting, dan heb je die alvast: mijn vader was gek, daar komt het op neer. Hij dacht dat hij de Messias was, dat had God hem ingefluisterd. Het begon allemaal zo rond de dood van mijn moeder, toen werd zijn gedrag afwijkend, of laten we zeggen: excentriek. Ik zal een voorbeeld geven dat in m'n geheugen gegrift staat. Het moet zo halverwege het ziekbed van m'n moeder zijn geweest, toen de behandelingen niet aansloegen en de kans op genezing steeds kleiner werd. Toentertijd drukten ze dat uit in percentages; 'Uw vrouw heeft 70% kans om te overleven,' en na de volgende behandeling; 'Uw vrouw heeft 50% kans te overleven,' enzovoorts. Mijn vader nam me op een avond apart, misschien dat we toen bij de 40% zaten, ik weet het niet precies, in ieder geval was er nog een kans op overleven, dat is nu even het punt. Ik was twaalf jaar oud.

'We moeten even praten,' zei hij.

'Ok,' zei ik.

We gingen naar zijn kantoortje. Een rustig werkplekje had hij daar, met uitzicht op de vijver, het wekje en de singel. Hij pakte twee stoelen en zette ze tegenover elkaar. We gingen zitten.

'Zoals je weet zijn we voor openheid en eerlijkheid,' zei hij, 'Dat is heel belangrijk voor ons. Mamma is ziek maar we hebben het idee dat het langs je heen gaat. We hebben het sterke gevoel dat je niet door hebt hoe serieus het is. Dat je de realiteit ontvlucht. Hoe ernstig denk je dat het is?'

'Heel ernstig?' zei ik.

‘Inderdaad,’ zei hij, ‘Ze gaat dood. Realiseer je je dat?’

Ik dacht even na.

‘Ze kan het toch nog overleven?’

‘Nee,’ antwoordde hij, ‘Ze gaat dood.’

Hij legde een hand op mijn schouder.

‘Hoor je me? En kijk me 's goed aan. Ze gaat dood!

Je moet het tot je laten doordringen. Dood!’

Ik kreeg tranen in m’n ogen.

‘Het is toch niet zeker?’

‘Ja, het is wel zeker! Ze gaat dood! Dood!’

Ik begon te huilen. Hij haalde z’n hand weer van m’n schouder. Hij had nu ook tranen in zijn ogen.

‘Ik ben blij dat we dit hebben besproken,’ zei hij, ‘Het is belangrijk, je hebt het nodig. Anders ga je later spijt krijgen, omdat je je afgesloten hebt. Daarom heb ik je nu eventjes hard aangepakt. Je kunt er maar beter van uitgaan dat mamma overlijdt. Als ze blijft leven, dat valt het alleen maar mee.’

Zo was hij, die ouwe. Hard, meedogenloos, als hij dacht dat er iets moest gebeuren. Hoe voelde ik me eronder? Klote natuurlijk. In die tijd bad ik elke avond voor het slapen gaan een half uur tot God. Ik vroeg hem of hij mijn moeder kon laten leven. Ik sprak met ‘m af dat hij mijn verzoek zou honoreren als ik maar altijd dat half uurtje bad, ’s avonds op m’n knietjes voor het bed, mijn handen netjes in elkaar gevouwen, mijn ellebogen rustend op het matras. Van de ernst van de situatie was ik dus doordrongen. M’n vader had het mis. En God bleek trouwens niet te bestaan.

Die gesprekken met m'n vader, die vonden in die tijd aan de lopende band plaats. Vaak aan de keukentafel met het hele gezin.

'Kinderen, we moeten even praten,' zo begon hij op een zaterdagochtend tijdens het ontbijt.

'Ik had vroeger een vriend,' [schraapt de keel, plechtige toon] 'Willem heette die, ik kende 'm van de landbouwschool. Die heeft me wel 's verteld over het overlijden van zijn vader. In die tijd praatte men niet over dingen. Men hield alles onder de pet, hield alle vuile was binnen. Die vader werd ziek en ze vertelden Willem er weinig over. En op een gegeven moment is die vader overleden. Willem mocht zijn opgebaarde vader niet zien en mocht ook niet bij de begrafenis zijn. Daar vonden ze 'm te jong voor. Willem vertelde me dat hij het z'n familie altijd kwalijk heeft genomen. Dat ze 'm niks vertelden, dat zijn vader zomaar ineens dood was, dat hij geen afscheid heeft mogen nemen.'

[Zijn ogen nu vochtig, hij laat een seconde lang de ernst van de situatie tot ons doordringen.]

'Dat willen wij dus niet. Wij willen alles in openheid en eerlijkheid met jullie delen. We willen nooit het verwijt krijgen dat we niet ons best hebben gedaan jullie op de hoogte te brengen. Of het verwijt dat jullie geen afscheid van mamma hebben kunnen nemen. Daarom vertellen we jullie alles en willen we dat jullie met alle mogelijke vragen bij ons komen! Wat het ook is, vraag het ons! Nou goed, dat was 't voor nu, laten we afruimen.'

Of tijdens het avondeten:

'Jongens, ik zat vanmiddag op de tractor, ik was aan het spuiten, en ik reed van sloot naar sloot en weer terug, eindeloos door, dan heb je alle tijd om eventjes goed na te

denken. En ik bedacht dat ik het volgende ook met jullie moet delen. Het is beter dat jullie dit weten.'

'Toen ik met mamma trouwde, had ik het sterke gevoel dat ze niet oud zou worden. Dat klinkt vervelend maar het is niet anders. Ik probeerde zelf dat gevoel een beetje te negeren want ik vond het niet prettig, maar we zien nu dat het misschien toch wel een juist gevoel is geweest. Toen mamma ziek werd vorig jaar, beseften we allebei meteen dat ze niet meer zou genezen. Ik denk dat het kwam omdat we vanaf het eerste moment konden accepteren dat mamma eraan dood zou gaan. Vaak willen mensen de dood niet accepteren. Ze ontkennen het. En het is ook heel dom om medelijden met jezelf te hebben als je je realiseert dat de meeste mensen op deze aarde de veertig niet eens halen en in belabberde omstandigheden leven. En het is hypocriet om tegenover de mensen die dood gaan niet toe te geven dat je het ook zonder hen best zal redden. Je hebt het idee dat je dat niet mag denken en niet mag zeggen, maar het is beter daar open en eerlijk over te zijn. Ik heb dat namelijk ook gehad. Ik dacht op een gegeven moment, in een opwelling; 'laat het maar snel afgelopen zijn,' en deelde dat later met mamma. Toen bleek dat zij af en toe dezelfde gevoelens had! Het was dus maar goed dat we er over praatten en het niet opkropten. Maar waar het om gaat is dat iedereen in wezen het recht heeft om zijn eigen gang te gaan, te doen wat zijn gevoel hem ingeeft. In ons geval is dat het gevoel dat mamma spoedig zal overlijden. Degene die z'n gevoel onderdrukt, raakt als een kat in het nauw en zoekt afleidingsmanoeuvres. De een gaat een lange reis maken, de ander raakt aan de drank en weer een ander gaat steeds nieuwe behandelingen proberen. Het is tragisch als mensen hun hele leven toneel moeten spelen. In ons geval kan het best zijn dat mamma besluit verder geen behandelingen

meer te ondergaan. Ze beslist dat helemaal zelf uiteraard, maar jullie moeten op alles voorbereid zijn. Zo.'

Hij pauzeerde even.

'Het is veel ineens voor jullie om over na te denken, maar ik vond het belangrijk om dit met jullie te delen.'

De boerderij? Wat zal ik 'r van zeggen. Mijn vader was geen harde werker. 'Liever lui dan moe,' zei hij altijd en 'Ik houd wel van bezig zijn, maar het moet niet in werken ontaarden.' Maar het oogsten, daar kon hij natuurlijk niet onderuit, dat was bikkelen, een aantal dagen achter mekaar. Hij had altijd graag dat ik hielp, als volleerd tractorchauffeur. Als we aardappels rooiden, roste ik met een tractor en kiepwagen heen en weer tussen erf en land. Onze knecht Dries zat altijd op de rooimachine. Drie tractors en kiepwagens konden het mooi bijhouden. Ik en nog twee bijrijders. Met tractor en kiepwagen naast de rooimachine rijden, de aardappels in de kiepwagen opvangen, snel naar het erf, lossen in de stortbak. Vandaar werden ze met transportbanden in vrachtwagens gelost. Aardappels opslaan in onze schuur, om ze in de winter te verkopen, dat deed m'n vader niet meer. Allemaal gedonder, je moet ze op temperatuur houden, elke dag ventileren, de boel drie keer per dag controleren, hij vond het teveel moeite.

Hij stond altijd op het erf, tijdens de oogst, de boel aan te sturen. Transportbanden verzetten, machines schoonhouden, vrachtwagens bestellen, overgebleven grond naar het land brengen, koffie zetten, praatjes maken met ons. In z'n blauwe overall. Blauw was z'n favoriete kleur. Ook z'n Indiase kledij later was helemaal blauw. Aan het eind van z'n leven ging hij ook oranje dragen, omdat die kleur warmer was. Maar dat was later pas. Daarvoor was het altijd blauw.

Als ik op het erf aan kwam rijden met een vracht aardappelen kon hij een glimlach niet onderdrukken. Hij vond het best mooi, hoe ik 'm bijstond in oogsttijd. Verder kon de boerderij hem gestolen worden, hij had het er ook

nooit over met ons. Het verschafte centen en hield hem met beide benen in de klei, zei hij, maar z'n interesses lagen elders.

Als een volwassen kerel reed ik m'n tractor vooruit langs de achterzijde van de schuur en kiepte m'n wagen iets omhoog, zodat ik 'r onderdoor kon kijken en 'm om de hoek van de schuur achteruit tegen de stortbak aan kon rijden. Dat is allemaal nog niet zo gemakkelijk, je moet 'r wat op oefenen om 'm zachtjes en precies in het midden van de stortbak te krijgen. Maar na een tijdje doe je het bijna blind, zonder na te denken, op gevoel. En dan omhoog kiepen, die wagen, de aardappels zakken er vanzelf uit, zo de stortbak in. Dat was 't moment om van de tractor af te stappen, koffie te drinken en een praatje te maken met m'n pa. Zolang hij boer was, ben ik dat blijven doen, aardappels rooien, zo rond september. Ook in de jaren dat ik al op mezelf woonde, in Amsterdam, en ik 'm eigenlijk niet meer wilde zien. Vlak voor de oogst belde hij altijd.

'Kun je volgende week aardappels komen rooien?'

Ik heb misschien een of twee keer geweigerd. Ook Dries is het altijd blijven doen, ook toen hij al lang en breed weg was van de boerderij en gemeentelijk medewerker was geworden, bij de plantsoendienst. Voor het aardappels rooien nam hij altijd vrij. Omdat hij het mooi werk vond en omdat hij loyaal was. M'n pa was altijd goed voor 'm geweest.

Op het erf, in z'n blauwe overall, was m'n pa geen onaardige kerel om te zien. Een boomlange, rustige, sympathieke baas. Als er wat mis was, had hij 't zo opgelost. Tractor rijden kon hij als geen ander. Als een tractor of rooimachine vast zat in het land, kwam hij in vliegende vaart met een grote tractor het land op crossen. De verlosser was hij dan, hij kwam ons uit de ellende trekken. Hij trok je eruit, met die grote tractor, of hij nam zelf plaats achter het

stuur van de vastgelopen tractor, om die er uit te rijden. Slechts één keer heeft hij een grote fout gemaakt, in z'n jeugd. Overrijverig z'n hand in de rooimachine gestoken terwijl die nog draaide. Hij wilde wat loof eruit trekken. Raakte twee vingers kwijt aan z'n rechterhand; z'n pink en ringvinger. Die hebben ze er niet meer aan kunnen zetten. Z'n middelvinger hebben ze nog net kunnen redden, maar die stond voortaan krom, negentig graden bij het middenkootje. Kon hij niet meer overeind krijgen. Ongegeneerd bleef hij mensen die rechterhand schudden. Kregen ze die kreupele hand te pakken, een vreemde gewaarwording. Terwijl die lange boer ze bloedserius aan stond te kijken. 'Leendert Plaisier,' zo stelde hij zich voor. Of 'Jael Bharat,' nadat hij z'n naam had veranderd. Pianospelen heeft hij opnieuw moeten leren, met die rechterhand. Sindsdien speelde hij met zeven en een halve vinger.

Het bieten rooien ging anders dan de aardappels. Daarvoor gebruikten we een rooimachine van de loonwerker. M'n pa en ik op de tractor, om de beurt een vracht ophalen en op het erf storten, op de bietenplaat langs de singel. Als een bezetene heen en weer rijden, om maar op tijd te zijn voor de volgende vracht. De rooimachine mocht nooit stil staan. En op het erf weer achteruit rijden, met die kiepwagen een stukje de lucht in. Zo hard mogelijk de bietenhoop in, en dan de wagen maximaal kiepen, zodat de stapel zo hoog mogelijk werd, om efficiënt gebruik te maken van de ruimte. Als je de handrem vergat, of scheef stond, kon het gewicht van de naar beneden glijdende bieten de wagen met tractor vooruit duwen. Dan kreeg je een laf, laag hoopje bieten, dat te veel oppervlakte in beslag nam. Als dat met aardappels rooien gebeurde, dan lagen alle aardappels voor de stortbak op de stenen, kon je ze met een riek er zelf weer ingooien.

Dat gebeurde alleen de boeren die het nooit zouden leren.
Of de amateurs, zoals de kunstenaars uit Amsterdam, die in
latere jaren wel 's kwamen helpen. Dat was geen succes.

Tijdens dat ziekbed kwam een vrouw genaamd Jannie in ons leven. Een oude vriendin van m'n moeder, ook een boerendochter, die twintig jaar geleden naar Nieuw-Zeeland was verhuisd. Een kleine vrouw met korte donkere krullen en enorme, grijs gerookte voortanden. Ze was niet moeders mooiste, maar ze was wel heel aardig. Voor het eerst sinds haar emigratie was ze weer in Nederland en ze had m'n moeder opgezocht. Het klikte meteen weer, ze praatten honderduit. M'n moeder was blij weer een goede vriendin dichtbij zich te hebben, juist nu. Ook met m'n vader kon Jannie goed opschieten. Ze logeerde een tijdje bij ons op de boerderij en leerde 'm goed kennen. Van vroeger kende ze 'm slechts een beetje. 's Avonds bij de open haard voerden ze lange gesprekken.

'De dood wordt in onze huidige westerse cultuur ontkend,' zei m'n vader. 'Dat doen ze in het Hindoeïsme wel beter, daar is de dood integraal onderdeel van het leven. Als bij de Hindoes in India een man overlijdt, gaat de vrouw gewoon mee de brandstapel op, levend, en iedereen zal zien dat ze de lucht ingaan. Van jongs af aan groeien kinderen daar op met de dood, het is een bekend gegeven, het is normaal, het hoort erbij. Men klampt daar zo vast aan het leven. Dat doen we hier helemaal verkeerd. We stoppen het weg, willen het niet zien, en dat veroorzaakt veel pijn. Ik geloof in spirituele kracht, in reïncarnatie, in een universum van geestelijkheid. Als we de zaken in dat licht zouden zien, dat zou een hoop schelen. Daarom staan liefde en geestelijke ontwikkeling bij ons zo hoog in het vaandel. Ik geloof heilig dat zulks eeuwige zaken zijn, die het leven transcenderen. Als je het zo bekijkt, is de dood een bijkomstigheid, vrijwel onbelangrijk.'

Jannie klapperde met d'r oren. Dat soort gesprekken was ze niet gewend in Nieuw-Zeeland. Haar man daar was een eenvoudige Hollandse boerenjongen die nergens over praatte, en ze was trouwens al vijf jaar van 'm gescheiden. Z'n handjes zaten te los. En ze was blij dat ze die stap had durven zetten, dat scheiden, maar tegelijkertijd was ze nu wel eenzaam. En ze had heimwee. Daar vertelde ze over, bij de open haard.

'Vreselijk,' zei m'n moeder, 'Ik heb zo met je te doen!'

'Dat soort kerels kunnen niet met hun gevoelens omgaan,' zei mijn vader, 'Het is een en al onmacht, ze kunnen het allemaal niet aan, en dat vertaalt zich in lichamelijk geweld. Het is triest eigenlijk, je moet ook niet boos op 'm zijn maar medelijden hebben. Ik ben zelf pacifist, of liever gezegd, actief geweldloos, dat vind ik een betere term. Want geweldloos betekent niet dat je niets doet. Ik doe wel degelijk iets. Maar zonder geweld. Invloed uitoefenen kan op duizend en één manieren, en je weet vaak van te voren niet hoe groot je invloed is. Een vlinder in Japan kan een wervelstorm in de Pacifische oceaan veroorzaken, dat is een Zen-gezegde. Ik had laatst een buurman die wat agressief werd, ik hoefde 'm maar aan te kijken of hij rende al weg. Geen vinger opgestoken! Geestelijke kracht is superieur!'

De sfeer was altijd heel bijzonder op zo'n stille avond midden in de polder, bij de open haard.

'De stilte hier,' zei Jannie in haar gebrekkig geworden Nederlands, 'Ik ken geen plek waar het zo stil is... Je hoort helemaal niets! En dan onze gesprekken, ik voer nooit dat soort gesprekken. Zo persoonlijk, zo open, ik heb het idee dat ik alles kan zeggen. Ik vind het echt heel bijzonder.'